

MICHAIL SOLOCHOW: A CSENDES DON.

Mikor Tolsztoj a Kozákok c. elbeszélésében lerögzítette kaukázusi élményeit, valahogy az «outsider» szemével nézte azt az ősegerszerűségű, se nem jó, se nem rossz, félbarbár emberfaját, mely a Dnyepr-től a Terekig és a «csendes Don» mentén tanyáival és parányi falvaival benépesíti a dél-orosz szteppét. Tolsztoj Olenin-je orosz «nemesi tiszt» volt, európai műveltségű ember, aki ennek a népnek csak a nyelvét értette, lelkét azonban nem. Az európai szem, a tolsztoji beidegződöttség nem érzékelhet ezen a terepen elfogulatlanul. Zárt és megmerevedett erkölcsisége, sokrétű előítéletei akaratlanul is összehasonlításokra kényszerítik. S így sohasem férközhetnek közel ahhoz a világhoz, mely beérhetetlenül fiatalabb a mienknél s amelyben nincs társadalmi szerkezet, nincs bűn és erény és morális kötöttség. Vagy legalább is: ha van, másképpen van, mint nálunk. Friss és ismeretlen ütemű élet viharzik e beláthatatlan népmencedében s aki idegen erre vetődne, jól teszi, ha őrizkedik minden bonyodalomtól és konfliktustól.

Gogoly, maga is kozákvadék, már biztosabb lábbal mozog ezen a talajon. Bulyba Tárász, a kozákhetham nem etnológiai csodabogár, melyet az író spirituszban konzervál, gombostűre tűz, aztán elhelyez a gyűjteményében múzeumi ritkaságul. Azok a szörnyűségek, melyekkel Bulyba hordája rettegetté válik, ebben a kisorosz költőben csak a XIX. század kultúráltabb emberét borzongatják, de nem idegenek és érthetetlenek. Sőt: bizonyos tekintetben valóságos hőstettek. Ahhoz, hogy a művész valamely népiség mindenképpen bonyolult életének csodáit érzékeltethesse, elengedhetetlenül szükséges, hogy sejtjei ugyanabból a törzsből hasadtak legyen.

Michail Solochow, A csendes Don szerzője, ahhoz az újarcú költőnemzedékhez tartozik, melyet térben és időben a világháború és a bolsevizmus választ el Európától s a «tegnap» — javarészt emigrációba kényszerült — orosz íróitól. Ez a válaszfal azonban nem annyira művészi, mint inkább politikai. Az irodalmat nem szakította ketté a forradalom. Hagyományaiiban egészen Tolsztojig nyúlik vissza, aki ennek az új kollektív szemléletű iránynak mestere és előfutára. A megváltozott világ irodalma természetesen új embertípusokat keres, de a vezérszólama — a kollektívum mint regényhős — régi. Más kérdés azután, lehet-e kollektívumot önmagában véve valamilyen nem-stilizáló műfajba — aminő pl. a regény — belehelyezni «egyéni» sorsok és jellemek ábrázolása nélkül. Még a kollektív regények mesterművében, a Háború és béké-ben is csupán egyéni sorsokon át tükrözödhetik az egyetemes tragédia.

A csendes Don-ban, amely az utóbbi évek egyik jelentős orosz könyvsikere, kétségkívül megállapítható a szerző kollektív — vagy ha úgy tesszük: szocialista — szemlélete; de alkotás- és ábrázolásmódjában régi és jólbevált utakat követ. Tekintetét a naturalista-realista beállítottság irányítja. A valóságon nem enyhít és nem eszményít. Még akkor sem, ha a népről van szó. Nem rajongó, mint Tolsztoj. A faluval szemben inkább a zola-i attitude-öt alkalmazza.

A regény meséje, mely a világháborút megelőző évekbe vezet vissza, néhány kozákcsalád történetének szálaiból fonódik egységes kompozícióvá. Egyéni életsorsok egyéni formálódása ez. De mindúntalan érezzük a szerző tipizáló törekvését: ami itt történik, nem véletlen eset, hanem bizonyos körülmények között az egész népre egyetemesen jellemző lehet.

Már az «ouverture»-je is megdöbbenően tragikus. Az egyik kozák muzulman asszonyt hozott az utolsó török hadjáratból; ezt a szerencsétlent boszorkánnyá bélyegzi a falu s mint a veszett kutyát kegyetlenül agyonverik. Ez a sötét felhő lebeg azután a falu felett: viharral fenyeget s elviselhetetlenül fojtóvá sűríti a levegőt. Az ártatlanul elpusztított asszony vére az emberek fejére hull s az átok megsokasodik az utódokon. Itt mindenki boldogtalan. Mintha senki sem lelné meg azt az utat, amelyet számára az élet törvénye kiszabott: kábán és tétován tántorognak az elvétett ösvényeken s ha egymásba botlanak, az ököl dönt közöttük.

Házasságtörés, vérfertőzés, apagyilkosság, erőszak: ezek a főmotívumok. Asztahov Sztepán a házassága napján «kegyetlenül elverte a feleségét. Hidegvérrel és tudatosan oda ütött, ahol az emberek nem láthatták: mellére, hasára, hátára. Ettől fogva kikapós menyecskéhez kezdett járni...» Mikor később fegyvergyakorlatra vonul, a megvert asszony Meljehov Grigorij szerelmében keres vigasztalást. Grigorijt azonban nősülésre kényszeríti az apja. A jómódú Korsunov Natalját kell elvennie. S az apai parancs ebben a törzsi, patriarchalis rendben nem tűr ellenszegülést. A fiatal férj nem tudja felejteni Akszinját, Sztepán feleségét; Natalját hamarosan hazakergeti s megszökik a faluból. Akszinja természetesen velemegy. Lesztnickij kozáktábornok birtokán húzódnak meg, ahol Grigorij, a szabad, dölyfös kozák cseléd lesz, kocsis. Natalja, az elhagyott asszony összeomlik ebben a tragédiában. Öngyilkos lesz. Ezt a vad harakirit így írja le Solochow: «... csupasz testére illesztette a kasza hegyét. Térden csúszva jutott a lépcsőhöz, a kasza tompa végét egy lépcsőfoknak támasztotta és kezét a feje fölé kulcsolva, mind erősebben dőlt a kaszába... Tisztán hallotta az eleven hús szörnyű ropogását, a fokozódó, tébolyító fájdalom összezsapott fölötte, mardosó lángok égtek mellét, nyakát, behatoltak a fülébe, mint ezernyi, percgő tűnek a szűrése...» A szörnyű kísérlet nem végződik halállal. A fiatalasszony lassan felépül s férje szüleihez költözik, akik megszeretik s szívesen látnák, ha fiuk visszaédesednék a hitese feleségéhez. Erre mind kevesebb a remény. Akszinjának gyermeke születik s Grigorij ragaszkodik a gyermekéhez. Az idillnek kényszerű körülmények vetnek véget. Grigorij sorozásra kerül. Bevonul s ezredével az osztrák határ közelében táborozik. A világháború kitörésének előestéjén.

1914 augusztusának első napjaiban Grigorij ezrede tűzvonalba jut. Egyik vörös ütközet a másikat éri, a kozákok harcolnak, pusztulnak, sebesülnek. Grigorij kitünteti magát, altiszt és György-lovag lesz. De csakhamar maga is megsebesül. Kórházba viszik, majd szabadságot kap. Első útja Akszinjához vezet, a Lesztnickij-birtokra. Itt arról értesül, hogy közben a gyermeke vörhenyben elpusztult, Akszinja pedig a fiatal Lesztnickij Jevgenij kozákhadnagy szeretője lett. Bosszút áll mindkettőjükön. A hadnagyot kicsalja a mezőre s majdnem agyonveri, az asszonyt megkorbácsolja. Azután megtér a falujába, szüleihez s a szerző sejteti, hogy összebékül feleségével...

Az itt elmondott történetecske csak lehántott, a gyümölcs minden

izes húsától megtisztogatott magva a regénynek. E néhányon kívül még számtalan, étellel élő szereplő sorsa teljesedik ki előttünk. A Mitjkák, Pjetrók, Lizák, Száskák, Szergejek, Darják külön s egymással mégis összefonódó regénye. S valamennyi az élet tökéletes fényében ragyog. Mind ember és egyéni ember. A szerző csodálatos meglátó és alakító képességgel gyúrja ebből a véres és durva anyagból plasztikus-eleven szobrait. Minden szó valahogy forrón, «in statu nascenti» fakad az ajkukon s ebben a felbűvölt életben megsúlyosodik a legparányibb mozdulat, a legjelentéktelenebb esemény. S Solochow, aki Gogolyhoz hasonlóan maga is kozákeredetű, nem álmélkodik és nem botránkozik meg hősein; bár érezzük, hogy felettük áll és magasabb szempontból nézi őket. Nyers és kegyetlenül szókimondó. De megvan benne az elhallgatásnak és a sejtetésnek az a képessége, mely a művészi hatást és érdekességet hihetetlenül felfokozza.

Szomorú könyv. Mint az orosz regények legtöbbje. Még a humorában is van valami félelmetes De nem Dosztojevskij vagy Csehov szomorúsága ez. Inkább a flaubert-i pesszimizmus, mely reménytelennek és megoldhatatlannak érzi az életet.

Szakáts László.

Jules Renard naplója. (*A Nouvelle Revue Française kiadása 1936.*)

Majdnem pontosan ötven évvel ez előtt kezdte írni naplóját Jules Renard, egy sohasem túlságosan népszerű és ma már csaknem teljesen elfeledett francia író, aki talán ennek a nyilvánosság elé soha nem szánt, tisztán valami belső kényszerből, önmaga számára, mintegy napi belső számvetésnek készült magánfeljegyzés révén jut be a halhatatlanságba. A Poil de Carotte-ot, amely klasszikus példája az öngúnytól patanáig feszült visszaemlékezésnek. Pulbot illusztráló zsenije gyermekkönyvvé léptette elő, pedig a leghatározottabban felnőttek számára írt gyermektörténet, megfosztotta igazi jelentőségétől ez a bizonytalan lebegés érett és zsenge olvasók két tábora közt. Az Écornifleur maró polgári szatirája a megfigyelés aprólékos pontosságával s az értelmi differenciáltság túlfinomult árnyalataival csak a legválasztékosabb közönségre számíthatott. Ez a könyv, amely sok évvel a szerző halála után, mint egy kiváltságos szellem késett igazolása jelenik meg, ismét nem lesz tömegolvasmány. Ugyan melyik átlag-

olvasó kapható arra, hogy nyolc és félszáz apró betűkkel sűrűn tele nyomtatott, nagy oldalt végigolvasson, mikor ebben a szövegben szinte soronkint változik a tárgy, a hangulat, a szellem, csak a lélek láthatatlan szála ugyanaz, amelyre az ötleteknek, a felvillanó érzéseknek, a gondolatszilánkoknak vagy történetminiatűröknek, esetleg elvetélt regényembrióknak ezek a gyöngyei, szeszélyesre csiszolt, furcsa fénytörésekkel villódzó ékkövei szinte a végtelenségig fel vannak fűzve.

Mert Jules Renard naplója egészen más, mint a megszokott, rendszeren az élet meséivé kerekíthető eseményeit figyelemmel kísérő és sokszor egyenesen ilyen elbeszélő szándékkal meg rögzítő feljegyzések. «Megszoktam — írja a Napló egyik lapján Jules Renard — hogy felírok mindent, ami fejemben megfordult. Röptében jegyzem le a gondolatot, még ha rossz szándékú vagy bűnös is. Nyilvánvaló, hogy ezek a följegyzések nem adják mindig azt az embert, aki igazán vagyok. Nem lehetünk felelősek agyunk furcsaságaiért. Csak elűzhetjük azt, ami immoralis vagy nem logikus, de nem akadályozhatjuk meg,

hogy fel ne bukkanjon bennünk.» Ez a nagy közvetlenség és határtalan őszinteség főjellemvonása, érdekessége és egyben páratlan értéke is Jules Renard Naplójának. Ennek a naplónak kusza, egymást minden összefüggés nélkül követő feljegyzéseiből egy hatalmas és ugyancsak rendezett szellem roppant távlataiba pillanthatunk be. Sőt megsejthetjük a távlatok mögött a szellem homályba kapaszkodó gyökereit, a csirában maradt, elfojtott ösztönöket, a tisztán öntudatba nem került emlékek gazdag televényét. Pszichoanalitikus számára el sem képzelhető érdekesebb anyag, mint ennek a Naplónak megdöbbentően bátor és kendőzetlen önvallomásai.

Meg kell éreznünk belőle, hogy Jules Renard, aki a szimbolizmus virágzása idején szinte hivalkodón híve az aprólékos naturalizmusnak és mindenestre túltesz Zolán naturalizmusának feltékenyen őrzött, abszolút tisztaságában, akit műveiből sokszor cinikus szabadgondolkodónak ismerünk meg, nem ment egészen a vallási nyugtalanságoktól s megérzéseinek finom gyöngédségében sokszor a spiritalizmusig mélyül. Néha egészen elkápráztatón lucidus, olykor döbbenetes mély meglátások vannak a Naplóban. Renard kegyetlenül objektív önmagával és másokkal szemben. Csupa kétséggel nézi saját irodalmi alkotását. Retteg a meddőségtől. «Undorodom minden könyvemtől — írja egy helyen. — Nem csinállok semmit . . . Talán vannak, akik sajnálnak, mások csodálnak, én unom magam és ásítok . . . Azt hiszem, nincs eléggé hatalmamban az élet. Idő előtt halok meg, vagy megadom magam és álmoktól bódult iszákos válik belőlem . . .»

Általában nagyon érdekes Renard esztétikája. Mert kritikája léptenyomon felvillan és mezítlenre vetközteti előttünk az egykorú s alap-

jában meglehetősen szűk irodalmi kört. Minden irodalomról az a véleménye, hogy kissé elnyújtott. Ennek a véleményének megfelel saját tömönlatokban beszélő, szinte gondolatjelényekre szaggatott stílusa. Irótársairól nem nyilatkozik mindig a leghízelgőbben. Csipős, fullánkös megjegyzéseiben finom destillált méreg rejtőzik. Hugót csaknem fentartás nélkül csodálja, de lesajnálja Lamartine fölösleges szóáradatát. Balzac az egyetlen író szerinte, akinek joga van rosszul írni. Rostand ragyogó csilgága nem kápráztatja el túlságosan. Ítéletei azonban legtöbbször világosan és döbbenetesen találók. Őszinte barátságot érez Tristan Bernard iránt. Élénk baráti szálak fűzik Marcel Schwobhoz is. Ezek azonban nem egyszer megszakadnak, ami nem is csodálható, ha meggondoljuk, mekkora lehetett a távolság a stílustalanság klasszikus stílusművésze és még a szimbolizmus korában is kivételesen színes stílromantikus közt.

Annál meglepőbb különben Renard ítéletének ez a biztonsága és csodálatosan finom beleérzése mások művébe és egyéniségébe, mert ő maga szinte típusa a mult századvégi, szkeptikus, zárkózott, szűklátókörű francia kispolgárnak. De ez inkább az élet külső körülményeire, a szokásokra és kedvtelésekre vonatkozik. Sport, utazás, mondain szórazások nem érdeklik. Apró kirándulások, papírból elköltött uzsonnák, falusi nyaralások mezei örömmel, olykor kávéházi vitatkozások és irodalmi összefüvetek Mallarménál vagy Daudetnél s a két külön irodalmi világ érintkezései, ez tölti ki az egyhangú egymásutánban morzsolódó napokat. Renard hű feljegyzéseket készít ezekről az eseménytelenségekről, de a maga mérhetetlenül gazdag, sokrétű s szinte szeizmográf-érzékenységgű belső világán átszűrve.

Eppen azért az irodalomtörténet-

írás hálás lehet Renard Naplójának. A szimbolizmus induló korának gazdag forrása ez. Őszintesége, igazságszeretete, pompás megfigyelőképessége és biztos ítélete megbízhatóvá teszi. Sokszor száraznak érezzük, mások keserűnek és kiábrándultnak. Ez azonban csak látszat. Renard egész Naplóját a tiszta emberiségnek valami önkéntelen, mélyről fakadt nemes emelkedettsége lengi át. Ez teszi a Naplót a francia irodalom egyik nagy és emberin igaz alkotásává.

Kállay Miklós.

Georg Rendl: A messi út. (Szent István-Társulat kiadása.)

A regény eredeti címe: *Der Berufene*, Thurzó Gábor igényes fordítása révén jutott el a magyar olvasókörözönség kezeihez.

Egy fiatal lélek magakeresését tárja fel Rendl lüktető, izgalmas előadásában. Ezt a félig-gyerek embert már megérintette a papi hivatás szele, de látása még bizonytalan, világossága kevés. Mindent elsöprő viharra van szüksége, hogy szétpattanjanak bilincsei, melyek még a világhoz kötik. Flamm Sebastiánnak kétszer kell elbuknia, kell, hogy a legemberibb szenvedés égesse át szívét, az a fájdalom, mely a szeretett leány elvesztésével rászakad, hogy véglegesen és visszavonhatatlanul elforduljon a földi dolgoktól.

Sebastián napjai megáldottak, felsőbb kegyelem állapotában szemléli a lét körforgását, túl a kamaszkor viharzónáján s az élet teljessége utáni vágy foglalkoztatja képzeletét. Megismeri Máriát, az első nőt életében. A leány bűvópatakról mesél neki, melyet az erdő szelleme varázsolt elő,

hogy segítsen a szomjazó falun. A partak azonban eltűnt, mert egy paraszt ivott belőle, előbb, mintsem az elérte volna vízinségben lévő társait. Ez a mese szimbolummá nő Sebastián életében. Magáéva teszi a leányt, mielőtt házasságra lépne vele, de kedvesét elveszi tőle az Úr. Egy magábaroskadt órán azonban víziót lát, meglátja a dolgok összefüggését, megvilágosodik előtte, hogy Isten rá akarja bízni a Kelyhet és szolgálói közé szólítja. Sebastiánnak ezt az utat kellett megtennie, hogy felismerhesse küldetését.

Georg Rendl misztikus hangulatfestése, biblikusan leegyszerűsített nyelve, csak konturokban megrajzolt, mégis hús-vér alakjai elsőrangú művész kezét sejtetik. Egyedül Mária arcéle folyik szét alakatlanul esetje alatt. Valószerűtlenné idealizált parasztleány az életteljes és vérbő regényfigurák között, aki páratlan intelligenciával mond le Sebastián szerelméről, mert gyógyíthatatlanul beteg, pedig minden megmaradt erejével s a tüdőbajosok mohó életösztönével kéne szerelmesébe kapaszkodnia.

A regény legszebb része Sebastián két víziója. Az irreális és misztikus költészet egészen szokatlan erejét bámuljuk ezekben a képzelet-kivetítésekben. Hogyan is érzékeltethető jobban az író a tévelygő ember ilyen pálfordulását, mint a felzaklatott idegek e transzbaeséseivel, melyek lendületét földöntúli erők dinamikája feszíti. Georg Rendl regénye beszédes bizonyítéka a spirituális világszemlélet témaelindító, inspiráló erejének, melynek már nem egy szép regényt köszönhetünk.

Hunyady István.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.